

ВІТРАЖІ ПЕТРА ХОЛОДНОГО

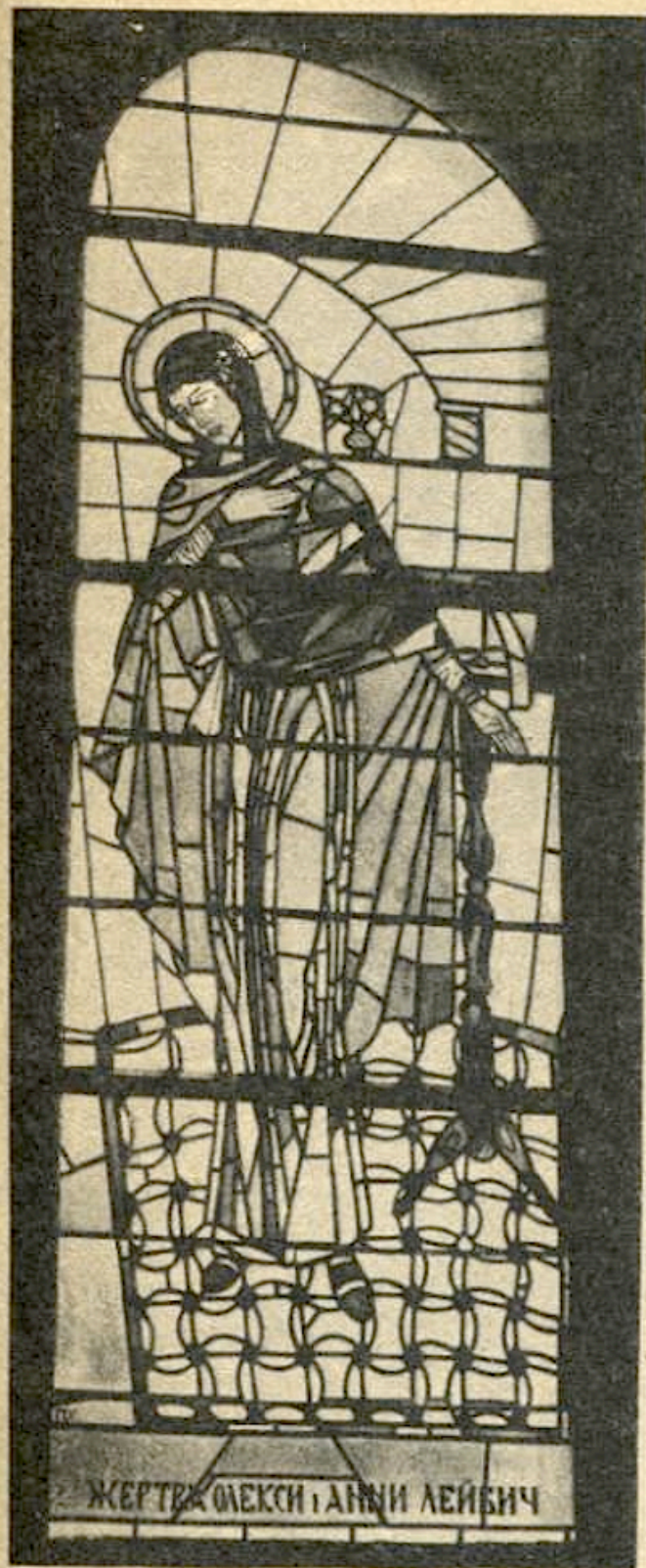
Нарешті утверджується у нашій культурній свідомості постать Петра Івановича Холодного (1876—1930) — талановитого митця, педагога, суспільного діяча, що «примхою долі, — як писав І. Свенціцький, — був навіть адміністратором і політиком» ...Сили застійних років намагалися безслідно стерти в людській пам'яті будь-який спомин про великого сина нашого народу. Ім'я його відсутнє в Українській радянській енциклопедії 1964 та 1985 р., не знайдемо його і в Словнику художників України 1973 р. та в Українському радянському енциклопедичному словнику 1987 р. видання. З прикрістю констатуємо, що досі нема докладного життєпису Петра Холодного. Лише декілька статей-споминів у зв'язку із смертю митця, чотири невеличкі праці відомих львівських мистецтвознавців 20—30-х років (М. Голубця, І. Свенціцького, М. Драгана, Р. Лісовського) про його мистецьку діяльність та стаття Л. Волошини, надрукована в журналі «Образотворче мистецтво» (1990, № 4)....

Народився П. І. Холодний у Переяславі на Полтавщині. З малих літ тягнувся до малярства, що правдоподібно успадкував від матері, у родоводі якої були художники-іконописці Забіяки. Навчаючись у гімназії (два останні роки), а потім у Київському університеті, Петро Холодний відвідував вечірні заняття у художній школі Миколи Мурашка, атмосферу якої завжди згадував із великою любов'ю. Після закінчення університету працював у хімічній та фізичній лабораторіях. До того часу належить і початок педагогічної праці. Малюванням займався для свого власного задоволення, не маючи наміру виступати прилюдно. Та випадок відіграв у житті П. Холодного значну роль. У 1910 році без його відома приятель Іван Генюк забрав на одну з київських виставок дві картини художника («Літо», «Портрет шліссельбурця С. А. Іванова»). Критика з прихильністю оцінила твори. До гурту активних діячів українського мистецтва П. Мартиновича, С. Васильківського, В. Кричевського, О. Сластьона, І. Макушенка приєднався талановитий сподвижник. Український дослідник, доктор мистецтвознавства Михайло Драган зауважив, що «мистецькі праці Петра Холодного станули відразу на високім рівні. З природи обдарована індивідуальність скоро заволоділа всіма засобами мистецького самовияву. І не лише заволоділа, а й пішла твердою ногою у парі з першими борцями за самостійну українську мистецьку культуру».

П. Холодний працював у різних жанрах і видах живопису: портрет, пейзаж, композиції на каз-

НЕФ УСПЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В С. МРАЖНИЦІ. СВ. МИКОЛАЙ

АПСИДА УСПЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В с. МРАЗНИЦЯ
МАТІР БОЖА

кові сюжети; ікона, фреска, вітраж. Із величезного доробку художника особливої уваги заслуговують вітражі. Серед майстрів, які виконували проекти вітражів для львівських споруд, єдиним українцем був Петро Холодний. Вітражі П. Холодного відзначаються витонченим рисунком, надзвичайно гармонійним добором барв, вдалим композиційним вирішенням. Митець орудував площинами

НЕФ УСПЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В с. МРАЗНИЦЯ
АРХАНГЕЛ МИХАІЛ

кольорового скла без малювання фарбами або з мінімальним їх застосуванням. Рисунок створювався свинцевою арматурою. Спосіб цей ніс у собі риси новизни і виявився дуже вдалим. Свідченням цього є вітражі Волоської церкви у Львові кінця XVI — поч. XVII ст. та церкви в селі Мразниці під Бориславом, збудованої у 1929 році.

«Волоська церква Успення Пресвятої Богоро-

НЕФ УСПЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В с. МРАЖНИЦЯ.
СВ. АПОСТОЛ АНДРЕЙ

диці у Львові ніколи вітражів не мала. В головній абсиді, як ще дехто либонь пригадує, виднів на вікні важкий темно-синій із гарячим жовтим хрест», — згадує М. Островерха. Маючи намір оновити церкву, парох Дем'ян Лопатинський звернувся до Петра Холодного з проханням виготовити проекти вітражів. Митець з охотою і запалом узявся до роботи. 1928 року, з нагоди реставрації

церкви, у головній абсиді було встановлено три вітражі: Матір Божа — Покрова, Архангел Михаїл і Архангел Гавриїл. Кожна з постатей розміщена в центрі вітражного полотна і подається у застиглій ієратичній позі. Композиції однофігурні, побудовані за декоративним принципом: ілюзії просторової глибини в них нема. Це й відрізняє їх від трьох інших вітражів П. Холодного, які згодом оздобили південну стіну в нефі церкви.

Дотримуючись іконографічних традицій, художник зображає Архангела Михаїла з мечем у правій руці та щитом у лівій. Щит — краплевидної форми з великим хрестом посередині. Голова архангела повернута до Богородиці. Рух голови, уся постать сповнені гідності, крила гордовито здійняті вгору. Образ Богородиці — Запорозької Покрови (центрального вітража абсиди) сповнений ліризму, містить елементи жіночої краси та грації; руки підняті вгору в заступницькому жесті. Постать Архангела Гавриїла — втілення смиренності; голова ледь похилена до Богородиці, крила спокійно складені; у правій руці, опущеній вздовж тіла, біла лілія (символ чистоти й невинності), у лівій — архангел тримає Жезл.

Кожна з постатей поставлена на узірчатий килим, який займає нижню третину вітражів. Верхній край килима окреслений ледь опуклою лінією, що майстерно підпорядковує усю композицію арочному контуру віконних отворів, а також створює ілюзію легкої просторовості. У верхній третині кожного з вітражів — своєрідна розетка, складена зі скелець трикутної форми. Проте це далеко не суха геометрична композиція. Краї кожного трикутника вигнуті, й він нагадує напнуту вітром хустину. Розетки сприймаються як величезні ніжні квіти, які розпустилися в узголів'ї кожної з трьох фігур. Єдине, що їх розрізняє — хрест над головою Богородиці, оточений терновим вінком.

ВІТРАЖ ВІКОННОГО ОТВОРУ НА ХОРАХ.
УСПЕНСЬКА ЦЕРКВА В с. МРАЖНИЦЯ

АПСИДА УСПЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ У ЛЬВОВІ.
АРХАНГЕЛ МИХАІЛ

Вітражі Петра Холодного вражають незвичайно шляхетним поєднанням кольорів, ясних і лагідних. Повного ефекту колірної гармонії митець досягає не малюванням на склі, а поєднанням поодиноких частинок барвистого скла, завдяки чому його вітражі зачаровують легкістю, чистотою рисунку і прозорістю. Поряд із насиченими ультрамариновим, фіолетовим, смарагдовим, коричневим, оранжевим кольорами художник використовує і широку градацію ніжних фіолетово-блакитних та зеленкуватих відтінків скла.

Вітражі П. Холодного вирізняються незвичайно гострими лініями контурів свинцевої спайки. Тонкі, напружені, як волокна нервів, вони окреслюють і з'єднують окремі площини кольорових скелець.

Художник виконав для Волоської церкви ще три проекти вітражів, які були виготовлені і встановлені 1937 року в нефі церкви на південній стіні: «Ченці св. Антоній та Теодозій Печерський і літописець Нестор», «Святий Володимир і Ольга, Борис та Гліб», «Петро Конашевич Сагайдачний, інші гетьмани, міщанин Корняк, жіноцтво та козаки». В нижній частині кожного вітражного полотна — напис, який вказує, за чий пожертвування виконана робота. Вітражі Успенської церкви ретель-

но і дбайливо, з мистецьким добром кольорів, які подав Петро Холодний, виконала відома фірма С. Г. Желенського (раніше — В. Екельського та Е. Туха) у Кракові.

Всі постаті на вітражах повернуті обличчям до Богородиці. Це створює враження руху, спрямованого до центру абсиди, а саме до Запорозької Покрови. Вітражі об'єднані єдиним задумом, що чітко виявляється у спорідненості композиційного вирішення. Композиції багатопостаті; постаті розміщені на однаковому рівні й займають більшу половину вітражного полотна, заповнюючи собою усю ліву частину вітража до краю, а праворуч залишаючи незначний простір для тла. Фігури подані на смугі квітучої «поземі», яка виконана з великих на передньому плані і щораз менших на задньому шматків смарагдового та світло-коричневого скла. І формати скелець, і кольорова розкладка створюють враження перспективи.

Високий професійний рівень художника виявляється у вирішенні небесного простору над головами постатей. Те, що здалека сприймається глядачем як ніжний перелив майстерно підібраних кольорів, під час детальнішого аналізу перетворюється в ангелів з розпростертими крилами, переплетеними у вишуканому ритмі. Виразно проступають властиві вітражам Петра Холодного гострі контури скелець, окантованих свинцевою спайкою. Розетки, складені з шматочків скла трикутної форми, доповнюють зображення ангелів.

Яскраві насичені кольори локалізовані в центральній частині вітражів на зображеннях історичних постатей. Сповна володіючи тонкощами вітражного мистецтва, Петро Холодний уміло вирішує технічні проблеми, пов'язані насамперед з оптичним змішуванням, яке виникає під час протиставлення двох чи більше кольорів. Їх недостатньо розділяти нейтральними смугами, оскільки синій колір прагне до експансії, а червоний до концентрації, що однаково деформує і зміщує контури. Зони їх панування художник відокремлює темними обрамленнями, широкими полями або жовтими чи білими смугами, вкритими дрібними деталями: хрестами, ромбами, колами чи вишуканими орнаментами, що надає їм візуальної міцності.

У своїх вітражах та численних стінних розписах Петро Холодний іде шляхом відродження давніх візантійських традицій в українському мистецтві. Суворі декоративні композиції митець оживляє емоційними штрихами, елементами народного мистецтва: характерні українські типи вдягає у старовинний одяг, оздоблений орнаментами, вишивкою. Пояси, козацькі шаблі, килими — не випадкова атрибутика. Художник здійснює свій великий задум зв'язку сучасного мистецтва з давноминулим. Ця думка закладена і втілена не тільки у вітражах Успенської церкви у Львові...

Для церкви у селі Мражниці художник виконав десять проектів вітражів. Реалізувала їх уже згадана фірма С. Г. Желенського в 1929 році.

Абсида вміщає три вітражі: ангел з хрестом, ангел, що йде, Матір Божу. На центральному ж зберігся авторський знак П. Х. Композиції однофігурні, кожна з постатей вписана у видовжений по вертикалі глибокий отвір арочного вікна. Вітражі абсиди мражницької церкви характерні для творчої манери Петра Холодного: витончений рисунок, вдале зіставлення кольорів, стриманість у застосуванні малопрозорої поліхромії.

У нефі церкви — шість вітражів. Південна стіна оздоблена зображеннями постатей святих Йосафата, Петра і Павла, Андрія. Північна — постатями архангела Михаїла, святих Ольги і Володимира, святого Миколая. Композиції центральних вітражів двофігурні, інші однофігурні. Постаті видовжені по вертикалі, займають центральну частину кожного з вітражних полотен. Святі ієрархи в урочистих репрезентативних позах; стопи ніг опираються на взірчасту основу, відмінну одна від одної на всіх шести вітражах. Окрім німбів над головами святих, Петро Холодний закомпоновує у верхній частині кожного вітражного полотна велике коло, яке є немов продовженням контуру арочного вікна й одночасно повторенням німбу, тільки у значніших розмірах, що надає постатям ще більшої величності та монументальності.

Фігури святих огорнуті у прості шати (хитон і плащ), тільки святі Йосафат і Миколай — у літургійному одязі. На голові святого Миколая коштовна митра; спітрахиль — хрещата, саккос суцільно вкритий орнаментом, елементи якого творять великі та малі хрести. Святий Миколай зображений на вітражі з трьома дітьми: хлопчик у простому селянському одязі з розгорнутою книжкою у руках; старша дівчинка — у барвистому українському строї з лялькою під пахвою; маленьке дівчатко в суkenочці, босе, з іграшкою у руці. Святий Йосафат — з непокритою головою; спітрахиль оздоблена трьома великими хрестами, саккос вкритий дрібними деталями — колами і хрестами; по краях орнаментальні смуги.

Характерний почерк митця вгадується у вирішенні форм з допомогою різких, гострих ліній

свинцевої спайки. Увагу зосереджено на центрі композиції, тобто на постатях, які художник моделює, добираючи більш дрібні уламки різнобарвного скла, детально проробляючи елементи одягу, драперій, необхідних атрибутів, оздоб. На центральній частині вітражних полотен сконцентровано коричневий, оранжевий, жовтий, смарагдовий, ультрамариновий кольори — від насичених і сильних до найніжніших їх відтінків. Подібну палітру бачимо у вітражах Успенської церкви у Львові. Прагнучи виділити постаті святих, підкреслити їх значущість, Петро Холодний створює нейтральне тло, яке чітко контрастує з фігурами. Художник вирішує його з допомогою ритмічного членування прямокутних площин білого прозорого скла, завдяки чому в архітектурному середовищі церкви утворюються немовби ілюзорні прориви в космічні простори. Складається враження, що постаті святих оживають, зійшовши до нас із небес. Попри відмінності у трактуванні тла і фігур на вітражах композиції сприймаються як цільні, глибоко продумані, досконало вивершені твори.

Роботи Петра Холодного — коштовні перлини в українському вітражному мистецтві. Своєю працею митець заклав ґрунтовні основи для розвитку сучасного вітражу в Україні. Фундаментальний доробок митця допоможе кожному, хто прагне високої майстерності, самостійного вислову у творчості...

Ростислава ГРИМАЛЮК

м. Львів

Дзвінок до редакції

Петро КРИЦЯ, м. Біла Церква:

— Відгукуючись на запитання П. Костюка (Дзвін.— 90.— № 10), вважаю, що коли кажуть «на Україну», це є лише підтвердженням того, що український народ ще не досяг політичної зрілості. Як кажуть росіяни, «Руській думаєт галавою, а хахол (маларос) ушами», себто, що чує, те й повторює. До нього культура йде з Півночі, з Москви. Отже, і вам спирається на Т. Г. Шевченка не слід. По-перше, Тарас Григорович жив у російській імперії і теж чув від «господ» не один раз вислів «на Україне», тому вже напівсвідомо аживав його сам. У наші дні філологія уже викристалізувалась як наука і за її правилами приєменує «на» аживається, коли йдеться про географічне поняття, і хоча Україна поки що лише номінальна республіка, усе ж треба казати «в Україні», це звичайно, коли думати головою. Відчувається, що й сьогодні правила правопису виробляють для України в Москві. Великороси трактують Україну як географічне поняття, а українці мовчки терплять і не роблять зауважень, як грузини, естонці чи молдовці, які навчили вже всіх у центрі казати й писати Тбілісі, а не Тифліс, Таллінн, а не Ревель, Молдова, а не Молдавія. А українцям ще досі Москва підказує, як казати і писати. Вона все українське «переводить», і не лише назви міст і сіл, а навіть прізвища та імена. А «найосвіченіші» українці замість того, щоб сказати: досить сваволити в нашої культурі, як вірні лакузи, що живуть чужим розумом, також перекладають російські імена. Чи, може, Пётр І стане ріднішим для нас, коли скажемо Петро (а мо' Петрик?). Подібні переклади на користь Солжениціним, котрі не бачать різниці між двома народами. Допоки українці будуть говорити й писати «на Україні» та продовжувати українізувати російські імена, лишатимуться вони народом нижчої зрілості. Це лакмус на політичну зрілість України.

Осередок ТУМ «ПРОСВІТА» ім. Шевченка ЦКБ «Ленінська Кузня» (!), м. Київ:

— Згадане зауваження стосовно граматичної норми «на» чи «в» зі словом Україна вважаємо цілком слушним, адже існуюча норма «на Україні» породжує незважливе ставлення до нашої республіки і її народу. Невже не прикро бачити на екрані телевізора, коли наприкінці московської інформаційної програми «Время» у прогнозі погоди планують написати: «в Естонии...», «в Латвии...», «в Белоруссии...», «на Украине...», «на Черноморском побережье Кавказа...», «на Урале...» Настав час зламати ганебний атизм колоніальної доби. Тож уже пора, щоб на шпальтах нашої періодики назва України була співзвучна з іншими суверенними державами, як от «у Польщі», «в Угорщині», «в Україні». Крім того, вважаємо за необхідне порушити питання створення словника-довідника українських власних імен, топонімів, поданих латинкою з урахуванням української вимови. Наприклад: «KYIV» а не «KIEV» «KHARKIV», а не «KHARKOV», «LVIV», а не «LVOV», «RYVNE», а не «ROVNO», «NIKOLAIV», а не «MIKOLAEV».

ПЕТРО
ХОЛОДНИЙ

ЕФ УСПЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ У ЛЬВОВІ.
ПЕТРО КОНАШЕВИЧ-САГАЙДАЧНИЙ,
ІШІ ГЕТЬМАНИ, МІЩАНИН КОРНЯКТ,
ЖІНОЦТВО ТА КОЗАКИ

НАГОЛИ 70 літ ЦАРОХА о ДАМОНА ЛОШТРЕСКИХ
ЖЕРТВУЮТЬ ВІРШІ